

A lélektan legújabb irányai.

Ha a lélektan legújabb irányairól kívánunk beszélni, nem kerülhető el a régibb irányokról való megemlékezés sem. Az irányok egymásutánja és fejlődése szemlélteti magának a tudománynak a haladását is. A haladás egészéből tudjuk csak az újabb irányok értékét megítélni s tudunk egyszersmind bepillantani a jövőbe, hogy milyen úton fejlődhetnek tovább a lélektan, miként javíthatja meg s pótolhatja ki az eddigi hiányokat.

A lélektannak minden másfajta tudománnyal szemben egészen sajátos, különleges helyzete van. Minden tudománynak megvan a maga tárgya. A lélektan tárgya a lélek, illetve a lelki tünetek vizsgálata. Amikor azonban a lelket vizsgáljuk, akkor csak saját maga-magával vizsgálhatjuk, mert hiszen a lelki tünetek vizsgálata már maga is lelki tünet. A gondolkodás, az elmélkedés, a vizsgálódás, az akarat vagy a közönyösség, ahogyan a tárggyal bánunk, egytől egyig lelki tünet. Tehát a lelket csak lelki tények, aktusok segítségével vizsgálhatjuk. A lelket csak a lélekből ismerhetjük meg. A megismerés és a megismerendő ebben az esetben annyira egyneműek, hogy elválaszthatatlanok. Empedoclesnek az a híres mondása, hogy földet földdel, vizet vízzel ismerhetünk meg, vagyis a megismerendő tárgynak egyneművé kell válnia a megismerővel, hogy a kettő találkozhassék, a lélektannál nem is követelmény, hanem valóság. A lelket csak a lélekkel, a lélek útján ismerhetjük meg. Egyszerű igazság, de mélysége feneketlen.

Amde ehhez még hozzá kell toldanunk valamit, ami egészen sajátos a lélektan szempontjából, s ez az, hogy a lelket csak a saját lelkünk útján ismerhetjük meg. Hogy a más lelkébe mennyire hatolhatunk be, azt sohasem tudjuk. De amennyire behatolhatunk, azt a saját lelkünk ismerete alapján tesszük. Viszont a mások lelki megnyilvánulásait a magunkéival összehasonlítva, rájöhethetünk saját magunkban is olyan dolgokra, amiket azelőtt nem vettünk észre. A lelkek emez adás-vevésének, összehasonlításainak ezt a sajátosságát fejezi ki Schiller szellemes mondása:

*Willst du dich selber erkennen,
So sieh, wie die andern es treiben;
Willst du die andern verstehen,
So blick in dein eingenes Herz.*

Ennek a mondásnak különösen a két utolsó sora azt a mindennapi igazságot fejezi ki, hogy minden ember magából indul ki. S ez valóban

így van. Egyebünnen nem indulhat ki senki, mint magából s mi mégis megrovás és feddés gyanánt szoktuk rendszeren embertársainknak tudomására hozni, hogy mindenki magából indul ki.

Ha már most a lélek megismerésére csak saját lelkünkől indulhatunk ki, saját lelkünk pedig az, ami bennünk különböző módon megnyilatkozik, amit megélünk a különböző élményekben, fölmerül a kérdés, vajjon lehet-e tárgygyá, objektummá tenni, ami tisztán szubjektív, egyéni, élményszerű. Vajjon nem járunk-e úgy vele, mint a gyermek a szappanbuborékkal, hogy amikor meg akarja fogni, elpattan, kisíklík keze közül, semmivé lesz. Azaz nem lesz éppen semmivé, mert megmarad belőle legalább egy csöpp szappanos víz. Azonban a léleknél kérdés, vajjon egyáltalában marad-e belőle valami, ha kiiktatunk belőle mindent, ami szubjektív, közvetlenül megélhető vagy megélt élmény, s pusztán objektumot látunk a lelki tünetekben.

Itt mindjárt két irányra bukkanunk, az ú. n. alanyi vagy alanyiasító és tárgyi vagy tárgyiasító lélektanra. Az alanyiasító lélektan a közvetlen megélésre támaszkodik. Itt az érzés a magam megérzése. Az akarat nem folyamat, hanem én magam vagyok, az én állásfoglalásom. Közvetlenül felismerem magamat akaratélményemben, ami lényegesen különbözik minden tárgyi megismeréstől. A tárgyiasító eljárás számára a lelki történet tárgyi, személytelen jellegű. Kétségtelen, hogy a kettő megfér egymás mellett, mert ha nem férnének meg, akkor nehéz volna egyáltalában lélektanról beszélni.

Ezek alapján a továbbiakban két kérdéssel foglalkozunk. Egyik az, hogy a lélektan honnan indul ki és milyen úton haladt és halad általában a mai napig. A másik kérdés: vajjon van-e lélek általában, s ha igen, akkor milyen előzetes meggondolás útján közeledhetünk hozzá. Az első kérdésre adott felelet előkészíti az utat, mint látni fogjuk, a másik kérdés számára.¹

I.

A lélektani kutatás irányainak fejlődésére nézve általánosan jellemző, hogy a lélektan kívül kezdi és így lassanként halad a periferikustól a centrális felé. Ebben a fejlődésben a következő sorozatot állapíthatjuk meg: 1. a fizikai törvényekre alapított lélektan; 2. a fiziológiai tünetmennyekre és törvényekre alapított lélektan; 3. a biológiai lélektan; 4. az autonóm lelki törvényekre támaszkodó lélektan. Az első hármat jelentékenyen el kell különítenünk a negyediktől, ámbár ennek is vannak kapcsolódásai az előbiekkal.

¹ A dolgozat első részéhez két forrásművet használtam: H. Henning: *Psychologie der Gegenwart*, 1932., és A. Messer: *Einführung in die Psychologie*, 1931. Henning megállapításait több helyt változtatás nélkül átvetem. A dolgozat második feléhez elsősorban felhasználtam A. Meyer: *Ideen und Ideale der biologischen Erkenntnis*, 1934. c. művét, mely a holizmus módszerét részletesen tárgyalja, továbbá a B. Bavink: *Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion*, 1934. c. művet. Ezenkívül számos lélektani művet, köztük F. Krueger: *Komplex-Qualitaeten* etc, 1926 c. művét. Fejtegetéseim Meyer munkájára támaszkodnak, úgyszólván annak ismertetése.

Az első álláspont szerint a fiziológia a lélek fizikája. A mechanikus természettudomány mindent részeire bontott, atomizált s az atomok találkozásából magyarázta a tüneményeket, amelyek gépszerűen működnek a mechanika törvényei szerint. Ez a felfogás uralkodott a lélektani kutatások első idejében. Magánál Kantnál sem egyéb a lélektan, mint mechanikus természettudomány. Ez a felfogás a lelki tüneményeket elsősorban az érzetekben látja. 1829—1860-ig felemelkedett lassankint a kísérleti lélektan épülete, amely az érzetek világának a későbbi kutatásokra nézve is fontos mechanikai erőviszonyait állapítja meg. Az érzetek a lélek elemei, épúgy mint az atomok az anyagi világ elemei. Az érzetek összetalálkozása, kapcsolódása, az ú. n. asszociációs lélektan tisztán a mechanikai természettudomány mintájára jött létre s magából a lélekből igazán nagyon kevés van benne. Kiindulása az, hogy minden külső inger megfelelő érzeteket vált ki az emberből. A kísérleti személy automata, amely olyat és annyit ad, amennyit beledobnak vagy belekiáltanak.

A pszichofizika legnagyobb mestere, Fechner Tivadar, aki az inger és a hatás egyenértékűségének dogmáját elejti, ismeretes törvényében az ingerek intenzitásának geometriai haladvány szerint való növekedésével az érzetek aritmetikai haladvány szerinti növekedését állítja szembe. Ennek a törvénynek nagy fontossága a lélektani haladás fejlődésének szempontjából az, hogy a külső és a belső nem teljesen azonos törvények szerint működik. Az érzet nem pusztán az inger visszhangja, hanem más törvény szerint, a *maga* törvénye szerint felel a külső hatásra. Itt tehát már megkezdődik az a folyamat, amely későbbben mindinkább annak a felismeréséhez vezet, hogy vannak a lelki életnek külön, önálló törvényei.

A fizikai magyarázat lassanként átment a fiziológiaiba. Ez is tulajdonképpen egy húron pendül az előbbivel, de kiterjedtebb, átfogóbb és szélesebb alapokon nyugvó. Lényege az, hogy a lelki folyamatokat az idegek és az agyfunkciók fiziológiai elváltozásai alapján magyarázza. Ez a felfogás, bár valamivel fejlettebb, ugyanazon hibában szenved, mint az előbbi. Atomisztikus és mechanikus úton fogja fel a lelki életet. Amint egy modern pszichológus igen helyesen jegyzi meg, a fiziológiai lélektan sem látja tulajdonképpen a lelket. Olyan a helyzete, mint annak, aki egy darab előadását a színpalak mögül nézi végig. Csak a gépezetet, a színpad technikáját és a fénysugarak előállításának mechanizmusát látja, azonban magát a darabot nem ismeri, nem élvezi s úgyszólván semmit sem tud arról, hogy mi a célja és rendeltetése annak a sok mindennek, ami a színpalak mögött történik.

A fiziológiai lélektan nagy mestere különben Wundt Vilmos. Az ő munkássága hatalmas híd az új pszichológia és a régi között. Nélküle nem jött volna létre az, ami utána a lélektanban bekövetkezett. Ebben áll a történeti jelentősége. Álláspontja ma már túlhaladott. Másik képviselője mellette Mach Ernő. A lélektan eme korszakának jellemző vonásai a következők. Minden, ami lelki, az októrvény hatása alatt álló, szigorúan törvényszerű. Az objektív fiziológiai folyamatok azok, amelyek jelzik számunkra a pszichikumot. Hogy azonban a jel

mögött van-e valami, s ha van, milyen a természete, tehát magára a lélekre közelebbi figyelmet nem fordítanak. S hogy miért nem érdemes ezzel foglalkozni, arra az a felelet, hogy ami az objektív folyamatok mögött van, az tisztán szubjektív, s mint ilyen, nem lehet tudományos kutatás tárgya.

Az eddig felsorolt irányzatok a mechanikai felfogáshoz híven a lelki életet kizárólag kvantitatív alapon, mérési eredményekkel magyarázzák, s csak ahol ezt nem érhetik el, ott törődnek a lelki jelenségek sajátos minőségével, kvalitásával is. Azonban ne legyünk igazságtalanok. Éppen a lélektan fizikai és fiziológiai alapjának pontos feltárása igazolta be tudományosan, hogy a fizikai és fiziológiai folyamatok nem fedik a lelki megnyilvánulásokat. Kezd derengeni az az igen fontos belátás, hogy a lelki életet tisztán a kauzálitás alapján felfogni lehetetlen. A pszichikum ugyanis kívül esik a természeti erőknek és törvényeknek az energia megmaradásán alapuló háztartásán. Ha a lélek pusztán fizikai energia volna, akkor a külső mechanikai hatások maradék nélkül megmagyaráznák a lelki jelenségeket. Ez azonban nem lehetséges. Éppen Wundt, a fiziológiai lélektan megalapítója, kénytelen fölvenni a lelkiélet magyarázatába a teremtő szintézis elvét, ami azt jelenti, hogy a lélek nemcsak mennyiségileg, mint ezt már Fechner kimutatta, hanem minőségileg is mást tud és szokott is mást produkálni, mint amennyi az októrvény alapján megmagyarázható.

A teremtő szintézis elvének megfelel a célok heterogéniája, amelyet ugyancsak Wundt így határoz meg: bizonyos lelki okok hatása túllépi a motivumokban rejlő ok szükségszerű következményeit és újabb motivumokat eredményez, amelyek újabb teremtő tevékenység kútforrásai. Szóval a lélek valami többletet is tud produkálni, mint ami az októrvény szerint megérthető és megengedhető, ami arra enged következtetni, hogy a fizikai és a fiziológiai magyarázat nem elégít ki.

A pszichológiai kutatásban, amint látható, a mult század végéig fokozatos fejlődés tapasztalható, amely a mennyiségi elemzéstől a lelki tünetnyek minőségi elemzése felé vezet, a külsőtől a lényeg felé közeledik. Mindinkább kezd feltűnni a lelki tünetnyeknek a fizikai és pszichológiai törvények alapján a maguk teljességében meg nem érthető sajátossága. Minthogy bizonyos esetekben a kísérleti eszközök felmondták a szolgálatot, az elemzés mindinkább a sajátos lelki minőség tekintetbevételére szorul. Az érzetek területén is már észrevehető, hogy a legegyszerűbb érzetekben a magasabb lelki élet elemei megtalálhatók, például az összehasonlítás, a megkülönböztetés s az egymásra vonatkoztatás különféle formái. Ez azonban csak a kezdet.

A század elején egészen új szempontok nyomultak előtérbe. A szellemi tünetnyeknek a tisztán fizikai és fiziológiai alapon való már előbb tapasztalt meg nem magyarázhatósága mindjobban sürgőssé tette, hogy a lélektan felszabaduljon az egyoldalú természeti mechanizmus hatása alól, s igyekezzék a lelki tünetnyeket a maguk sajátosságában megragadni. Autonóm lélektan lett a jelszó és az ideál. Amde ez természetesen csak lassan, lépésről-lépésre haladt előre s megvalósításától még ma is nagyon távol vagyunk. Kétségtelen azonban, hogy

a legújabb irányok, melyek a lélektant a természeti mechanizmus alól kívánják felszabadítani s lehetőleg önállósítani, sokkal több megértést és mélyebb belátást árulnak el, mint elődeik.

Az első fontos lépés e téren annak a szempontnak előtérbenyomulása, hogy a lelki életet nem lehet úgy megérteni, ha egyes megnyilvánulásait az egészből kiragadjuk, izoláljuk, magában tekintjük, szóval ha atomizáljuk, hanem csak úgy, ha a lélek egészét figyelembe vesszük. A lélektan újabb irányzatának kiinduló pontja tehát az, hogy a lelki élet egységes egész; nincsenek izolált érzetek, izolált képzetek. Mindaz, amit kiragadunk az élő egészből, tulajdonképpen abstrakció, ami a valóságban nem fordul elő. A léleknek nemcsak jelene van, hanem multja és jövője. A jelen a multon alapszik s a mult ismerete nélkül nem érthetjük meg sem a jelent, sem a jövőt. Az összefüggő rétegeknek egymástól való föltételezettsége, vagyis az egész lelkiségnek genetikus magyarázata az, ami közelebb vihet a lelki élet megértéséhez. Már az érzetek tanulmányozásának újabb kutatása sok bizonyosságot szolgáltat arra, hogy a lelki életet egységes folyamatnak kell tekinteni. Kiderült ugyanis, hogy az ingerhatást átalakító agyi folyamatok nem pusztán a jelenben ható inger alapján alakulnak ki, hanem függenek előző élményektől is. Vannak az emberi lélekben olyan tapasztalatok a multból, amelyek többé-kevésbé a jelen lelki alakulásait is meghatározzák, illetve befolyásolják nemcsak az érzéki megismerés terén, hanem a lelki élet ú. n. magasabb megnyilvánulásainál is éreztetik hatásukat. Különösen az optikában tünt ki, hogy a színeket gyakran nem a fizikai és fiziológiai törvényeknek megfelelően látjuk, hanem az emlékeinkben már élő színek szemüvegén keresztül.

A mult tapasztalatainak a jelenre való ez a befolyása is bizonyítja, hogy a lelki élet egyes megnyilvánulásai nem mechanisztikus módon sorkoznak egymás mellé, hanem szervesen összefüggő egészet alkotnak. Az a felfogás, amely a lélek *egészére* kiterjed, a lelki élet különböző rétegeit fedezi fel s mindezeknek szerves összefüggéséből akarja megérteni a lelki élet egészét. Azért a lélektannak ezt az új irányát a megelőző mechanikus és atomizáló iránnyal szemben az *egész* pszichológiájának szokták nevezni. Ez a fogalom nem egészen világos, pontosan körül nem határolható és el nem különíthető, de homályos körvonalai azt mutatják, hogy itt egy rendkívül nagyjelentőségű fordulattal, mélyre törekvő fölfogással van dolgunk. Az élő egész a jelentésadó, amely minden egyes megnyilvánulásra rányomja a maga sajátos bélyegét, amely szellemi és egyéni is egyúttal. Körülbelül így kell értenünk Driesch meghatározását, aki szerint az Egész egyjelentésű, ekvivalens a Sinngebend, vagyis a jelentésadó fogalmával. Ez a gondolat különben talán először és igen klasszikus formában jelentkezik már Böhm Károlynál is az *Ember és világa* III—IV. kötetében.

Ez a lélekegész már most semmiképpen sem egyeztethető össze a mechanikus természettudományi felfogással, mert a lelkinék, a szelleminek ősi, autochton és autonóm voltát domborítja ki az előbbi felfogás azon beállításával szemben, amely a szellemiségben másodrendű leszármaztatott tüneményt lát. Ennél a felfogásnál világossá válik,

hogy az ingerhatásokból nem áll elő a pszichikum, hanem a pszichikum, mint az ingerhatást megelőző, fogadja az ingert úgy, ahogy azt az ő egésze fogadni tudja. A lélek nem kívülről befelé érthető meg, hanem a pszichikum a maga autochton tudatával és tudatában halad a test, az érzéki élet periferiája felé, hogy módosítsa magát a külső hatások útján a maga sajátos egészének megfelelően. A régi felfogás jellemzésére mondja egy gondolkodó, hogy eddig a lélektan a mansardból indult ki, mint adottságból, s nem vette észre, hogy vannak alsóbb tagozatok is. A gyermekeknél általában a külső ingerek által kiváltott élmények egyformák. Ez azt bizonyítja, hogy itt még a külső, vagyis az inger a diktator, de már az 5—12 évek között megtörténik a nagy metamorfozis, ahol a tisztán periferikus elkülönül, elválík a centralistól s az utóbbi a maga útjain halad tovább. Itt már a lélek, a szellem kezd erősödni, izmosodni a mechanikus befolyásokkal szemben s mindinkább függetleníti magát ezektől a további fejlődés folyamán.

Természetes, hogy az így felfogott lélekegésznek alapja, kiindulási pontja, legegyszerűbb megnyilvánulási formája sem lehet többé az érzet, amint a régi atomizáló természettudományos lélektani felfogás vallotta. Az izolált, az egészből kiragadott érzet merő abstrakció. Maguk az érzetek is a nagy Egészből emelkednek ki s annak meghatározottságait viselik magukon. A kezdet, amit megragadhatunk és kiemelhetünk, az ú. n. komplex-tüneményekben keresendő. A lélektan újabb irányainál három fogalommal találkozunk gyakran. Ezek: a komplex tünemények, az alak vagy forma (Gestalt), és a struktúra. Meg kell vallanunk, hogy ezek a fogalmak nem egészen tiszták, nem egészen határozottak, de megpróbáljuk jelentésüket úgy leszögezni, ahogyan el tudjuk gondolni.

A komplex, amint már a neve is mutatja, valami sokféleséget, sokrétegeiséget, sok mindenféle elemből összeszővődött valamit jelent. Minden élményegész egy komplex illetve egy komplex lelki tünemény, s megfordítva minden komplex egy élményegész, amely a maga sokrétegeiségével és szinte mindenfelé kiterjedő elágazásaival kapaszkodik a lélek egészébe, illetve emelkedik ki onnan. A lelki élet elemeit az újabb irányzat szerint nem egyszerű érzetek (ilyen tulajdonképpen nincs), hanem komplex élményegészek alkotják, mégpedig a fejlettség foka szerint először homályos körvonalakkal, erős érzésekkel és primitív törekvésekkel. Később a fejlődés folyamán ez a homályos tömeg mind határozottabb körvonalakat nyer, alakot ölt (nem külső, hanem lelki alakot), tagolódik s ebben a tagolódásban az egyes részek is lassanként megkülönböztethetők; így az egész a tudatfolyam felszínére emelkedik s mindinkább elfoglalja helyét a lélek egészében. Mikor a komplex ilyen határozott formát ölt, akkor alaknak (Gestalt), belső formának nevezhetjük. Körülbelül így lehet elképzelni ezeknek a fogalmaknak a tartalmát.² Egy példán közelítsük meg a megértését. Tegyük fel, hogy valakivel gyermekkorában sok olyan dolog történik, ami alkalmas arra,

² A Gestalt nem új. Goethe és Schiller szinte szerelmesek voltak bele. Most felújításnak tekinthetjük. Maga a Gestaltqualität a múlt század kilencvenes éveiből származik egy osztrák pszichológustól, Chr. Ehrenfestől.

hogy megszegyenítse, másokkal szemben bátortalanná tegye. Lassankint kialakul benne, kezdetben homályosan, később mind határozottabb körvonalakban a megalázottságnak, az alsóbbrendűségnek az élménykomplexuma, egy lelki alakulat, forma, amely egész megjelenésére, minden cselekedetére rányomja bélyegét s amelytől sokáig vagy talán soha sem tud szabadulni. Vagy kialakulhat benne az önhittségnek, a szeretlen bátorságnak az élménykomplexuma, amely lelkiségének egyik meghatározója lesz. Kialakulhat továbbá valakiben az érzések bizonyos vegyes komplexuma azon élmények alapján, amelyek a környezetével való érintkezés alapján fejlődnek ki benne.

Ilyen élményegészek, élménykomplexek, lelki alakulatok alkotják a lelki élet elemi alapjait, kiinduló, illetve kifejezéses pontjait, amelyek köré a többi komplexumok is lerakodnak s lassankint kialakítják az egész habitust, a lelki strukturát. A struktúra fogalma sincs egységesen meghatározva. Mégis — úgy gondolom —, általában a különböző, a komplexek és alakok által meghatározott lelki alkatot jelenti. Lehetnek az egyes részeknek is strukturái. Így pl. lehet beszélni esztétikai, etikai, vallásos élmények strukturájáról, de lehet beszélni a különböző típusok összstrukturájáról vagy bizonyos individuális strukturákról. Én erre az utóbbira alkalmaznám az egészszet s akkor legalább világos és egyértelmű jelentést nyernénk.

Ha már most ilyenformán állítjuk magunkkal szembe a komplex, az alak (belső forma) és a struktúra fogalmát, akkor körülbelül arra az eredményre jutunk, hogy a komplexum és a belső forma az élmények tartalmi részére, — ha szabad ezt a kifejezést használnunk, azok anyagára — vonatkozik, míg a struktúra a különböző élménykomplexumokból megalkotott általános lelki strukturát jelzi. Ez esetben a struktúra az *egésznek* a jelentésével kerülne egy szintbe. Vannak olyanok, akik ezt nem így látják, azonban most nem kívánunk ezzel bővebben foglalkozni. Mindig az idő dönti el, hogy valamely új fogalom bevezetése helyes volt-e vagy nem. Ha határozatlan homályos tartalmu, akkor eltűnik nyomtalanul, ha van világos és fényderítő jelentése, akkor megmarad és megtelik étellel.

Annyi bizonyos, hogy a struktúra-kutatásnak is már vannak kézzelfogható eredményei egyrészt bizonyos típusok lelki alkatának, másrészt a lelki élet síkjainak és rétegződéseinek feltárásában. Így az ösztönök és a kényszerű reakcióik ma már élesen elkülönülnek az önkéntes tudatjelenségektől. E kutatások nyomán a régi merev agyanatomia megszűnik s az agy átváltozik egy minden tekintetben nagyon komplikált dinamikus rendező elemmé. A másik fontos eredmény, amelyre szintén a struktúra-kutatások útján jöttek rá, az ú. n. lelki metamorfózis tüneteinek megfigyelése. Ennek a lényege az, hogy lelki fejlődés vagy átváltozás jelensége a pubertás előtt és után igen jelentékenyen mutatkozik, mégpedig abban, hogy a gyermeknél, különösen a kisgyermeknél az érzetek és képzetek nagyon egységesek, minden zavaró, periférikus utóképzet nélkül jelennek meg, míg a pubertás után az élménystruktúra jelentékenyen megváltozik. Itt már megjelennek vagy emlékezeti képek alakjában, vagy más negatív természetű periférikus utóképek formájá-

ban olyan elemek, amelyek az eredeti képzetektől határozottan elkülöníthetők.

A lélektan legújabb irányait tárgyalva, ki kell emelnünk azt a három irányzatot, amelyek többé-kevésbé összefüggésben vannak a lélekegészre vonatkozó, annak komplex alapelemeit kutató lélektannal, s a lelki élet eddig kevésbé ismert rétegeinek megértésére irányulnak. Egyik irány a sokat emlegetett pszichoanalízis (lélekelemzés) és a másik a vele rokon, de tőle mégis különböző Adler-féle ú. n. individuális pszichológia. Ezeket az irányokat az újabb lélektan a „mélyjáratú“ jelzővel tisztelte meg, valószínűleg azért, mert a lelki élet eddig rejtett rétegeiben feltalált mozzanatokat tudatosítanak és hasznosítanak a tudomány számára.

Ennek a két iránynak a megteremtője pszichiáter is egyúttal. Mind a két irány természettudományi alapra speciális lélektani építményt húz, ami mindenesetre nagyon érdekes, eredeti, nagyratörő, de egyúttal nyaktörő vállalkozás is. Nagyratörő azért, mert természettudományi alapvetés nélkül nincs pszichológia, de viszont nyaktörő azért, mert természettudományi alapon még nem jött létre eddig igazi pszichológia. Igaz, hogy még más úton sem. A Freud és az Adler alapvetése azonban a mechanisztikus természettudományos lélektant organikus-biológiai összefüggésekre építette fel, amelyek kétségtelenül közelebb állanak a szellemi élethez, mint az előbbi. A lélek egészének megismerése felé való törekvés, a lelki életnek élménykomplexumokra való visszavezetése, a lélek strukturális rétegződéseinek felismerése s e rétegeknek, pl. a tudatalattinak a tudatossal való organikus összefüggése a jellemzője ennek a két iránynak. Mint minden újdonság, ezek az irányok is, de különösen a Freud-féle pszichoanalízis a támadások és a kritika pergőtüzébe került. A céhbéli pszichológusok egy része magát a pszichoanalízist nem is félmjelzi s elméleti alapvetését a fantázia játékanak bélyegzi. A pszichoanalízis vitán felül álló érdeméül van azonban elismerve az a tény, hogy a tudatalattiban rejtőző élménykomplexumok nagy jelentőségét az egész lelkiéletre nézve kiemeli úgy, ahogy ezelőtt még nem történt.³

A harmadik irány a Spranger Eduard által kezdeményezett ú. n. „megértő“ szellemtudományi lélektan. Mindkét jelzője a természettudományi alapokon nyugvó lélektannal szembenálló álláspontját van

³ A pszichoanalízis (lélekelemzés) a pszichopatológiából fejlődött ki, de természetesen nemcsak az abnormissal foglalkozik, hanem sok olyan mindennapi tünetményt is meg akar magyarázni, mégpedig a tudatalatti hatások felszínre hozatalának segítségével, ami nem beteges.

Bizonyos képzeltkomplexumok, különösen olyanok is, amelyek valamely lelki sérülésen (trauma) alapulnak, kellemetlenek. Ezeket az ember bizonyos erkölcsi kényszer hatása alatt igyekszik tudatából kiiktatni, kiszorítani. Azonban a tudat alatt tovább élnek és folytatják működésüket. A nagy ellenőrzés (cenzúra) ellenére, amelyet a tudat éber és alvó állapotban egyaránt gyakorol velük szemben, mindenféle álformában igyekeznek a tudatba visszakerülni s ott a helyüket elfoglalni. Az ilyen leszorított komplexek sokféle lelkibetegségnek s más lelki gátlásnak és fogyatkozásoknak lehetnek okai. Ezeket most már gyógyítani próbálják oly módon, hogy az ilyen zavaró kép-

hivatva kiemelni. Ugyanis Spranger szerint kétféle lélektan van. Egyik a mechanisztikus világnézet szerint *magyarázza* a lelki tüneteményeket. Ez tisztán a kauzalitás alapjaira helyezkedik. A másik nem magyaráz, hanem *megérteni* törekszik a lelket. Minthogy azonban ez a természeti okosság alapján lehetetlen, azért ez utóbbi a teleologiai, a célokból való megértés alapjára helyezkedik. A célok pedig abból érthetők meg, hogy mit tart valaki értékesnek. Megérteni annyit tesz, mint felfogni azt, ami egy egyén összefüggő szellemi életének egységét áthatja. Ez elgondolás alapján jellemzi Spranger az individuális alaptípusokat a szerint, hogy milyen érték megvalósítása alkotja az illető lelki életének lényegét, központi vezérlő gondolatát.

Spranger⁴ panaszkodik azon, hogy a lélektan és az emberismeret mennyire eltávoloztak egymástól. Volt idő, amikor a lélektan az emberi lélek megértését célozta gazdag tapasztalatok alapján. Ma ez a háttérbe szorul. Van pszichológiánk, amely éles késsel vagdalja szét az élményeket, s a darabokból, mint mozaikból kívánja összeróni a lelket. Sehol sem látszik az Egész, sohasem jutnak el az Egészhez. Az emberek vezetésének minden művészete csütörtököt mond, mert a mi világunkból hiányzik az a gyöngéd szellem, amely bele tud látni életek és sorsok

zeteket a tudatalattiból a felszínre hozzák (ez a lélekelemzés), azt kibeszéltetik s így a lehető legnagyobb szabadságot megengedik.

Ennek az iránynak nagy érdeme a tudatalatti nagyjelentőségének kiemelése és az individuális lélekgyógyítás módszerének bevezetése. Másfelől vannak nagyon merev egyoldalúságai, amit némelyek a tanítványok közül különösen túlhajtottak.

Freud ugyanis nagyon hajlik arra, hogy a sexuálisnak központi jelentőséget tulajdonítson a lélek életében. Már a csecsemű szopásában is sexuális megnyilatkozást lát, ami már a 3–4 életévtől kezdve határozott formát ölt az u. n. infantilis sexualitásban, s az egész életre kihat. Az álomban is infantilis sexuális kívánságok jelennek meg burkolt szimbólumok formájában. A burkolt forma lehetővé teszi, hogy sexuális képek a tudatba kerüljenek a cenzúra ellenére is. A durva sexuális kívánságok ily módon szublimálódnak, vagyis látszólag finomult szellemi formákat öltenek. A mythológiában, művészetben, költészetben Freud szintén maszkirozott sexualitást lát.

A másik irány az Adler-féle individuális pszichológia, Adler, akit Nietzsche befolyásolt, genialis megfigyelője a lelki életnek. Ő is, akárcsak Freud, *egy* gyökérre vezeti vissza a lelket: Freud a sexuális ösztönre, Adler a Wille zur Macht-ra, vagyis egy olyan törekvésre, amely érvényesülésre, tekintélyre, befolyásra irányul. Ezek valószínűleg visszavezethetők még határozatlanabb ösztönökre. Mindketten nagy súlyt vetnek a tudatalattira és az akarat nagy szerepét hangsúlyozzák a lelki életben. Adler különösen a nevelés szempontjából nagyon figyelemreméltó. Míg Freud az embert kész adottságnak tekinti, Adler hisz az embernek szinte abszolút nevelhetőségében. Meleg emberi szeretet és nevelői ethos hatja át. Azt állítja, hogy a gyermek már legelső éveiben megéli az organizmusának használhatóságát s az egész életén át befolyásolja. Egész élete arra irányul, hogy az alsóbb-szerűségeiből (Minderwertigkeit) kikerüljön és mások fölé kerekedjék (Überlegenheitskomplex). Az egyént nem izoláltságában tekinti, hanem mint a közösség tagját. A legtöbb szerencsétlenség abból áll elő, hogy a közösségi érzet nem fejlődik ki a fiatalkorban bizonyos akadályok miatt. Nevelési elve: a korlátlan bátorítás módszere. Minden nagy teljesítmény a jó iskolázás, a korai kezdeményezésben megnyilvánuló töretlen bátorság és helyes gyakorlás eredménye. V. ö. Messer: *Einführung in die Psychologie*, 122–126 l.

⁴ V. ö. Messer i. m. 167 l.

lelki szövevényébe. A mai pszichológia helyett emberismeret kell, amely a lélek egészét kívánja megérteni.

A Spranger-féle szellemtudományi pszichológia nem kevésbé éles támadásokban részesül, akár a pszichoanalízis. Koffka szerint olyan pszichológiára kell törekedni, amely túl van a természettudomány és a szellemtudomány ellentétén. Driesch egyenesen azt kívánja, hogy a szellemtudományi pszichológiát rendeljék a természettudományi pszichológia alá, mert az előbbi nem tudományos, hanem propedeutikus jellegű. Anyagot gyűjt, amennyiben egyáltalában lehet szó arról, hogy egy idegen személy lelkivilágába be lehessen hatolni. A szellemtudományi pszichológia leegyszerűsíti a lelki problémákat, ez azonban még nem magyarázat.

Az újabb lélektani irányok vázolásából észrevehetjük, — erre több ízben rá is mutattunk, — hogy a lélektani kutatás nagyon jelentékeny útat tett a *lélek* felé. Ennek a fejlődési folyamatnak egyetlen lépése sem volt fölösleges, valamennyi értékesíthető a jövőre. Azonban kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a sokféle irány, ha nagyon sok igényt kielégít is, nem nyugtat meg abban a tekintetben, hogy ki van merítve minden lehetőség a lélek lényegének és értelmének megragadására. Erre az újabb lehetőségre szeretnénk rámutatni dolgozatunk második részében.

II.

Ezt a kérdést így formuláztuk meg: vajjon van-e lélek általában s milyen meggondolások útján férközhetünk hozzá?

A XIX. század második felében egy jeles újkantiánus, a materializmus történetének megírója, világgá röpítette ezt a jelszót: „Psychologie ohne Seele“. Ebből a jelszóból is irány lett. Van olyan iskola, amelynek komoly meggyőződése, hogy lehet lélektan lélek nélkül is. A jelszó jelentése az, hogy a lélektannak meg kell maradnia szigorúan empirikus tudománynak s azért kerülnie kell mindazt, ami a tapasztalat határain túlesik, ami ú. n. metafizikai. Ez a pozitívista felfogás lassanként engedett s belátták, hogy semmi lehetetlenség nincs abban, hogy az empirikus megalapozottságú s a tapasztalaton nyugvó lélektan ne tegyen lépéseket a tapasztalaton túlevő felé.

Hans Driesch legutóbbi művében módszeres pontossággal mutatja ki, miféle okok teszik szükségessé, hogy az empirikus kutatás metafizikai irányban is kiterjesztessék. Tehát fölteendő a kérdés: van-e lélek, van-e reménység a lélek halhatatlanságának közelebbi megismerésére, és végül világot kell vetni a test- és lélekproblémának alapos megoldására, ami különben szervesen összefügg az első kérdéssel.

A kérdések nehezek s egyelőre nem is terjeszkedünk ki valamennyire, hanem az elsőnek, a lélek önálló létezésének, mint különálló valaminek a megközelítéséhez óhajtottunk egy pár módszeres előremeggondolást adni, mert a többi kérdés mind ettől függ, ennek a következménye. A lelki élet területén nagyon sok olyan jelenséggel találkozunk, amelyeket megérteni nem tudunk s éppen azért csodálatosnak, titokzatosnak tekinthetjük. Mihelyt azonban meg fogjuk érteni, nem lesznek csodák, hanem történések, amelyek bizonyos törvények, a lelkiség, a szellemiség

törvényei szerint történnek. A baj éppen az, hogy ebből a törvényszerűségből aránytalanul kevesebbet ismerünk, mint a fizikai vagy a biológiai törvényszerűségből is. Egy természettudós szerint a pszichológia éppen ott van most, ahol a fizika volt 300 évvel ezelőtt. Még ez is biztató, mert megengedi annak a reménységét, hogy a lélektan is eljut oda, ahová eljutott a fizika. Sőt talán a 300 esztendő — ami különben nem hosszú idő a nagy igazságok fölfedezésében, — meg is fog rövidülni. Erre nézve szinte kezességet nyújt a lélektan alapbelátásainak az újabb 20 év alatt történt nagyszerű fejlődése és a lélek megértéséhez való közeledése.

Lemondani, kézlegyintéssel elintézni s a Hoffnungslosigkeitet aller Psychologie-t az ember elé tartani, semmiesetre sem jogos. Flammarion a „Lelki problémák“ c. parapszichológiai kérdésekkel foglalkozó művének előszavában kifejezést ad annak, hogy az emberek nem hisznek a lélek titkos, metafizikai életének jelenségeiben. Pedig lehet, hogy amit ma olyan titokzatosnak és túlviláginak tartunk, pár évtized múlva a legtermészetesebbnek fogjuk tekinteni. Elmondja azt az esetet, hogy könyve megjelenése előtt pár évtizeddel a grammofont, amikor a francia akadémiában bemutatták az első primitív formájában, Franciaország legkiválóbb fizikusa közönséges csalásnak mondta. Vajjon mit szólna ma ez a halhatatlanok közé besorozott fizikus a rádióhoz? Vannak azonban ennél sokkal pozitívabb értékű biztató jelek is az új fizika kutatásainak eredményeiben, amelyek az anyag, illetve a substantia elspirituálizálása, szellemesítése felé nagyon jelentékeny lépést tettek az ú. n. kvantumelméletben, másfelől pedig az oktörvény kizárólagos uralmát, különösen mikrókozmosz viszonylatban megdöntötték. Eddington megállapítja, hogy az új fizika a test és lélek problémáinak spirituális megoldása felé tett hatalmas lépést. Az anyag lényegének formális megoldása felé közeledik a tudomány. Azonban a világ még sem lehet pusztán forma, matematikai gondolat. Kell tehát azt gondolnunk, hogy az anyagelemzés végső eredményeül nyert formát valami kitölti, mert a forma valósággal kiált azért, hogy kiteljék (Eddington kifejezése). S vajjon lehet-e egyéb, ami a formát kitölti, mint a lélek, a szellem? Ennek a gondolatnak semmi sem áll útjában. S ha így áll a dolog, akkor van egy pontunk, ahonnan a világ reálítását — értve ezen a szellemi, az egyedüli reálítást — megközelíthetjük, s ez magunk vagyunk, ami öntudatos szellemi valóságunk. A világban rejlő és ennek alapul szolgáló föltételezett szellemi struktúra hozzánk elérkező jeleit a szellemségünkkel, értelmünkkel s más lelki tevékenységeinkkel fejtjük meg. Ilyen formán beszélnek ma a természettudósok, mint Eddington, Riezler és Harold Picton. Régebben a teológusok és a filozófusok beszéltek így.

Mindezzel csak azt akarom szemléltetni, hogy a kérdés, melyet a dolgozatom második része kíván tárgyalni, nem jogosulatlan, sőt éppen ma jogosult, mert az esélyek határozottan javultak a kérdés megfejtésének megközelítéséhez. Ezért naiv és kissé szentimentális módon hangzik egy laikus pszichoanalitikusnak a véleménye, amely a pszichoanalízis gyakorlati sikerein felbuzdulva, így kiált fel: elég volt a lélektani elméletből, lássunk a gyakorlathoz! Az elméletből sem itt, sem ott, sem

egyebütt sohasem elég, főleg a pszichológiában nem lesz elég sohasem, amíg a lélekvizsgálás el nem éri tulajdonképeni célját, föl nem fedezi és meg nem ragadja a végső célt, az önálló autonóm szellemiség lényegét. Ehhez pedig — amint előre láthatjuk — nincs királyi út, hanem a lassú, gyakran hipotéziseken és analógiás következtetéseken átvezető fárasztó és nehéz út vezet, amely a már ismeretes dolgok alapján halad a nagy ismeretlen, a lélek felé. Már Aristoteles megmondta, hogy minden tudáshoz szükséges az előretudás, ami azt jelenti, hogy ahhoz, amit mint újat akarunk megismerni, csak a bennünk már meglevő, ismert fogalmakon keresztül juthatunk el.

Az a módszer, amely a lélek, a szellemiség síkjának a lehető legmegközelítőbb megértéséhez elvezethet, s amelyet mi is követni kívánunk, az az ú. n. holisztikus módszer, vagy röviden holizmus. A szótól nem kell megijedni, mert újszerűsége ellenére is nagyon régi görög szó: „holon“ *egészet* jelent. A holizmus elnevezés tehát az egészre való törekvést kívánja kifejezni. Jelenti általában az egyes tudományok törvényei egymást kizáróságának lehető csökkentését vagy épen megszüntetését, pozitíve kifejezve az egyes tudományok törvényei közötti összefüggés felmutatását. Ezt a felfogást először *J. S. Haldane* angol fiziológus alkalmazta a fizikai és a biológia törvényszerű összefüggésének kutatásánál. A név is tőle származik. A lélektanra tudomásunk szerint még senki sem alkalmazta, illetőleg a lélektanra való alkalmazhatóságának kérdése nem merült fel a céhbéli pszichológusok között. Pedig ha sikerülni fog a lelki törvényeknek a biológiai, fiziológiai törvényekkel való összefüggését kimutatni, mint ahogyan ezt a fizikai és biológiai törvényekre vonatkozólag már megkísérelték, ez lenne az első s talán döntő jelentőségű lépés az autonóm lelki törvényszerűség megértéséhez s így a lélek lényegének megragadásához. Ez természetesen egyelőre a legáltalánosabb törvények megállapítására terjedhet ki. Osztozunk némely pszichológusnak — köztük Kruegernek — abban a nézetében, hogy a pszichikum felfogásához valóban pszichológiai törvényekre van szükségünk, mégpedig egyelőre a lehető legabsztraktabb típusú törvények megszerkesztésére. Ez a döntő lépés. Aki ezt meg tudja tenni, az lesz a lélektan Newtonja vagy Keplerje. Kant egyszer kifejezte azt az óhaját, hogy szeretné, ha megszületnék a fűszál Newtonja, vagyis az, aki az élő organizmus alaptörvényét, — mondhatjuk — az élet törvényét fölfedezné. Ehhez ma hozzátehetjük azt a nem épen szerény kívánságot, hogy szülessék meg a lélek Newtonja. Ismételjük, hogy a szellemiség legfőbb és legabsztraktabb, tehát leglényegesebb törvényeinek és ezen törvények összefüggésének megtalálására ez idő szerint rendkívül alkalmasnak mutatkozik a holizmus módszere. Lehet, hogy ez optikai csalódás s a lélektan még beláthatatlan utat kell megtennie az experimentumok, továbbá a mélyforrású és másfajta szellemtudományi pszichológiai kutatás területén és útjain, hogy a holisztikus módszer reá is alkalmaztassék s a lélek őstörvénye és őstüneménye megtaláltassék. Az a lélektan, amely ilyen alapokra tudna helyezkedni, pszichológiából *pszichonomiává* lenne s a mostanihoz viszonyítva ugyanazon haladási lépcsőfokra emelkednék, mint amelyre felemelkedett az asztrológia.

akkor, amikor asztronómiává lett a világ mechanikai és matematikai törvényszerűségének fölfedezése után.

Lássuk most már, mit jelent a holizmus s mit tanulhatunk belőle a lélektanra vonatkozólag.

A valóság világának három rétegét lehet megkülönböztetni: a fizikai valóságot, az organikus vagy biológiai valóságot, és a lelket. A holizmus egyelőre a fizikai és a biológiai sík törvényes összefüggését kívánja felkutatni. A probléma tehát ez: vajjon a biológiai törvények a fizikai törvényekkel milyen összefüggésben állanak? Az eddigi felelet háromféle: 1. vagy levezethetők a biológiai törvények a fizikából, 2. vagy ellentmondanak egymásnak, 3. vagy pedig teljesen kizárják egymást, semmiféle vonatkozás nincs közöttük. (V. ö. Meyer i. m.)

Nevezzük a fizikai törvényszerűséget egyszerűen mechanizmusnak, az organikus vagy biológiai törvényszerűséget pedig vitalizmusnak. A fizikai álláspont azt állítja, hogy a fizikai törvényszerűség minden valóságrendszerre érvényes, tehát az organikus, sőt a lelki valóságra nézve is. Tagadja tehát az előbb felsorolt pontok közül a másodikat, amely szerint az organikus törvényszerűség ellenmondhatna a fizikai törvényszerűségnek. A vitalizmus álláspontja viszont az, hogy az organikus törvényszerűsége teljesen más, mint a fizikai magyarázat, tehát a kettőnek semmi köze sincs egymáshoz. Ez az álláspont az előbb felsorolt harmadik lehetőséget fedi. Megmarad még az első eset lehetősége, mégpedig az, hogy milyen összefüggés és milyen egymásból való levezethetőségű viszony áll fenn a fizikai és a biológiai törvényszerűség között. Föl kell ugyanis tételezni, hogy a két törvényszerűség között nem forog fenn az abszolút kizárólagosság esete. A holizmusnak épen az a célja, hogy ezt a föltevést kézzelfoghatólag támogassa.

A tudomány feladata ugyanis abban áll, hogy az egyes területek végső alapjaira vonatkozó törvényszerűségeket tudja összefüggésbe hozni egymással, hogy szüntesse meg a kizárólagosságot. A kizárólagosság csökkentése, illetve megszüntetése a természettudományi teoriaalkotás feladata. Boutroux szerint ez már sikerült is a következő esetekben: 1. A logika és aritmetika, 2. az aritmetika és geometria, 3. a geometria és mechanika, 4. a mechanika és fizika, 5. a fizika és kémia között. Ezekben az esetekben sikerült az említett tudományok törvényei között az összefüggést kimutatni. Nem sikerült még: 1. a kémia és biológia, 2. a biológia és a pszichológia, 3. a pszichológia és a szociológia törvényei között kimutatni ugyanazt, vagyis még nem tudjuk, hogy a kémiai elváltozásokból hogyan keletkeznek élettani tünetmények, továbbá milyen összefüggés van az élettani és a lelki tünetmények között.

Amint látható, ebben a felsorolásban a tudományok a Comte-féle hierarchia alapján vannak egymás fölé állítva. Tehát az a kérdés, hogy milyen törvényes összefüggések állapíthatók meg a fizika-kémiai és az organikus életjelenségek között.

A mechanizmusnak nincs igaza, amikor azt állítja, hogy a biológiai törvények és a principiumok levezethetők a fizikai törvényekből. A fizikai törvények magukban még nem nyújtanak elegendő magyará-

zatot az életjelenségekhez. A mechanikából az organikust levezetni nem lehetett, mégpedig azért, mert az életjelenségek és törvényeik sokkal bonyolultabbak, sokkal komplexebbek. De nincs igaza a vitalizmusnak sem, mivel a fizikai és biológiai törvények minden összefüggését tagadja. Ámde, ha van összefüggés a kettő között és ez az összefüggés nem lehet az, hogy a biológiai törvények levezethetők a fizikai törvényekből, akkor egy harmadik esetnek kell lehetségesnek lenni, s ez az, hogy a fizikai törvények vezethetők le a biológiai törvényekből. Talán éppen ez az út és az egyetlen lehetőség arra, hogy a vitalizmus és a mechanizmus felfogása közötti összefüggés érthetővé váljék. Ha ez ilyenformán megállapítható, akkor megdől a mechanizmus egyoldalúsága és a vitalizmus kizárólagossága, s egy új álláspont, egy magasabb szintézis keletkezik, amelyet a tudomány eddig még nem ismert fel.

Most már arra kell megfelelni, miképpen lehetséges a fizikai egyszerűbb, éppen ezért általánosabb törvényt a sokkal komplexebb, s ezért speciálisabb biológiai törvényszerűségből levezetni. A Galilei-féle eséstörvény másképp érvényesül egy kő, mint pl. egy élő macska esetében. Ha már most az eséstörvénynek a biológia területén mutatkozó sajátos formájából elvesszük, ami speciálisan biológiai, akkor megkapjuk az egyszerűbb s éppen ezért általánosabb fizikai eséstörvényt. Ezt az eljárást egyszerűsítő dedukciónak nevezik. Egyszerűsítő (simplifikáló) dedukcióval járunk el, amikor a komplexből, de egyetemesebb érvényűből levezetjük az egyszerűbbet, de általánosabbat. A biológiai törvény komplexebb s egyetemesebb érvényű, mint a fizikai, mert mind a két területre, a biológiai és a fizikai területre egyaránt érvényes, míg a fizikai törvény egyszerűbb, de egyúttal általános, mert minden területre nézve fennáll. (V. ö. Meyer i. m.)

Jól kell vigyáznunk, mert itt a terminusok használata kissé szokatlan, de azért meg lehet érteni. Úgy kell értenünk, hogy ebben a szóhasználatban az egyetemességnek fokozatai vannak, míg az általánosnak nincsenek. Az általános formailag az egyetemesség teljes fokát, mértékét jelenti. Maga az egyetemes azonban bizonyos speciális többletet tartalmaz az általánossal szemben, ami az utóbbiban nincs meg. Szemléletesen megvilágítva: a fizikai eséstörvény általános, de a biológiában egészen speciálisan érvényesül. A biológiai speciális eséstörvényben benne van a fizikai, de a fizikaiban nincs benne maradék nélkül a biológiai. Ha tehát a biológiai törvényt leegyszerűsítjük s elhagyjuk belőle, ami speciálisan biológiai, megkapjuk a fizikai törvényt. Ez az eljárás simplifikáló dedukció, amelynek semmi elvi nehézsége nincsen.

A holizmus tehát Comte-tal szemben azt állítja, hogy a levezetés csakis az egyetemesebb érvényűből történhetik az általános felé és sohasem megfordítva. Vagyis nem az egyszerűtől haladunk a komplikált felé, hanem a komplikáltnak fokozatos egyszerűsítése alapján nyerjük az egyszerűt. Vagyis az alsóbbrendű egyszerűből sohasem érthető meg a magasabbrendű, a komplikáltabb, hanem csak megfordítva.

Első pillanatra is látható, hogy itt egy mérhetetlenül nagyjelentőségű elvvel kerültünk szembe. Mindebből levonhatók a következő konzekvenciák. A különböző valóságterületek törvényeinek kizárólagossága

mindig a komplexebb területekről az egyszerűbb irányban tüntethető el, illetve oldható föl. Ez alapon lehetséges a biológiai és fizikai törvények kizárólagosságát is megállapítani, illetve a fizikai törvényeket a biológiai törvényekből levezetni. Ha a biológiai törvényekből kivonjuk a fizikai törvényszerűséget, akkor megmarad a tisztán biológiai törvény, s ha ezt megtaláltuk, akkor biztosítva van az autonóm biológiai tudomány, amely nem áll többé a fizika gyámsága alatt. Természetesen ez nem zárja ki a biológiának a fizikával való szoros érintkezését, sőt éppen a tisztán mechanikainak az organikusból való kiiktatása fogja igazán megmutatni, hogy mi az igazi organikus tünemény és miben áll az igazi biológiai törvényszerűség.

Minden közvetlenül alsóbb terület megtalálja a nála magasabb területen a neki logikailag megfelelő s a tőle különbözőt, így megvilágosodik mindkét terület sajátossága. Megvilágosodik pl. az, hogy a fizika és a kémia miért nem magyarázhat meg soha egy biológiai tüneményt, és pl. az organizmusnak mindazon folyamatai, amelyek mechanikusan megmagyarázhatók, — ilyenek vannak bőven, — époly kevésbé életjelenségek, mint a szél által mozgatott falevél mozgása.

A fentiekből leszűrhető továbbá az a tanulság, hogy a fizikai valóság nem egyéb, mint az organikus valóság modellszerű egyszerűsítése s az előbbivel összehasonlítva tulajdonképpen egy hatalmas absztrakció. Tovább általánosítva megállapítható, hogy a valóság területei annál absztraktabbak és a valóságtól távolesőbbek, minél közelebb vannak a fizikai világhoz, s annál konkrétebbek és a valósághoz közelebb állók, minél inkább távolodnak attól. Ami a valóság közelségét illeti, a fizikai rendszerek az organikushoz viszonyítva ideális konstrukcióknak mondhatók. Ennek a beállításnak azonban fontos ismeretani következményei is vannak. Ismeretes dolog, hogy *Locke János* megkülönböztette a tárgyak elsődleges (primär) és a másodlagos tulajdonságait. Elsődleges tulajdonságok szerinte a tér, idő és a substanciálítás. Ezek alkotják a dolgoknak a megismeréstől független lényegét. El mellett vannak a dolgoknak olyan tulajdonságai, amelyek a megismerés folyamán tapadnak hozzá. Ilyenek a szín, hang, illat. Ezeket a tulajdonságokat az ember viszi át a dolgokra, s mint ilyenek szubjektívek, amelyeknek a valóságértéke, *Locke* szerint, egészen jelentéktelen az előbb felsorolt valódi objektív tulajdonságok mellett.

Ez a felfogás a holizmus aspektusában feltűnő új biológiai felfogás által megváltozik. Nem a primär tulajdonságok, hanem éppen a sekundáerek azok, amelyek a dologhoz valóban hozzátartoznak. A primär kvalitások ezekkel szemben tiszta absztrakciók, melyekre a mechanikus, fizikai világ modell megkonstruálása érdekében van szükség. Tehát az érzéki élményeink által a dolgokra átvitt szubjektív vonások alkotják a dolgok valóban objektív tulajdonságait, amelyek mellett a fizikai kvalitások absztrakt sémákká jelentéktelenednek.

Ez utóbbi megállapítás ismét beláthatatlan fontosságú éppen a jövő lélektana szempontjából, s a szubjektivról és az objektivról alkotott eddigi felfogásunkat alapjában és gyökerestől felforgatja és megfordítja. *Eddington* ezt a felfogást a következőképpen erősíti meg: „A relativitás törvénye megtanított arra, hogy a fizikai világ megismeré-

sére irányuló tapasztalásunkban a szubjektív elem sokkal alapvetőbb, mint ahogyan eddig gondoltuk. Igaz, hogy mi a megismerésünkben objektív igazságok elérésére törekszünk. De mi az eredmény?! Egy absztrakt matematikai világ csupa szimbólumokkal. Az új fizika azonban feladta ezt a célt (t. i. az absztrakt igazságokra törekvést) s megelégszik a fizikai világ lehető végső elemekre bontásával, amelyek, őszintén bevallva, szubjektív természetűek“.

Legyen szabad mindezek alapján néhány tanulságot leszögeznünk a leendő pszichonómia egypár prolegomenális, nagyon általános és formális, de alapvető jelentőségű elvének megállapításával kapcsolatban. Ha sikerülni fog a holizmus fent vázolt módszerét a fizikai és biológiai törvényszerűségekre alkalmazni, amint már az első lépésnél is sikerült sok tekintetben, akkor még csak egy kizárólagossági eset forog fenn a tudományok hierarchiájában. Ez pedig a biológia és lélektan között áll fenn. A lélektan és a szociológia kapcsolatát már kevésbé tartjuk alapvető jelentőségűnek, mert a társadalmi tünetmények pszichologico-biológiai természetűek, s ha a lélek és az organikus valóság törvénystruktúrájának kapcsolatai földerítettnek, akkor a szociológiai probléma, ha ugyan van ilyen, kész eredményképpen hull az ölünkbe.

A nagy kérdés tehát az, hogy miként lehet az organizmusból a lelki tünetményekre következtetni, illetőleg a fennálló kapcsolat alapján az autonóm lélektan alaptörvényeit, amelyek a lélek életét és működését szabályozzák s mineműségét meghatározzák, felderíteni. Már láttuk, hogy a fizikai valóság területén végzett újabb kutatások mindinkább a pszichologikum, a spirituális irányába utalnak. Ezt már Ostwald pedzette, de az utolsó lépést az energiától a pszichére nem tette meg. Ez a lépés valóban a legnagyobb lépésnek ígérkezik, ha valaha meglesz. Hirtelen nem tehető meg, mert könnyen a tetszetős elméletek és fantazmagóriák süppedős talajára vezethet, amelytől óva intenek a komoly természettudósok és pszichológusok egyaránt. De már ez az óvás és intés is azt sejteti, hogy közeledünk valami nagy dologhoz, amelyet nem szabad hirtelen ötletekkel elhomályosítani, hanem a módszeres munka haladásával kell megközelíteni.

Kétségtelen dolog, hogy az organikus valóság nem az utolsó szó a valóság világában. E fölött emelkedik a lélek világa. A fiziko-biológiai újonnan fölfedezett kapcsolatok analógiájára, az ott nyert eredmények fölhasználásával, magára a lélekre, a szellemiségre vonatkozólag körülbelül a következő megállapításokat tehetjük.

1. Láttuk, hogy a valóság különböző rétegekre tagozódik, amelyek annál absztraktabbak és a valóságtól távolesőbbek, minél közelebb vannak a fizikai világhoz, s annál konkrétebbek és a valósághoz közelebbiek, minél közelebb állanak az általunk eddig ismert legmagasabb valóságréteghez, a lélekhez. Hogy a lélek felett nincsen-e még valami, amire a lélek törvényei is visszavezethetők, egyelőre kívül esik a mai tudományos megismerés területén. Ez idő szerint és a fenti állítás alapján méltán állíthatjuk, hogy a lélek, a szellemiség a legmagasabb valóság, az abszolút valóság. Az emberi elme ennél továbbmenni nem képes. Ezt bizonyítja az is, hogy a biblia sem tud egyebet, többet és nagyobbbat mandani, magáról az Istenről sem, mint hogy az Isten lélek.

Tehát fölvehetjük, hogy a lélek a valóság, az igazi valóság, s maga az organizmus és fizikai világ nem egyéb, mint a léleknek, a szellemiségnek egyszerűsített modellje. Persze ez csak akkor lesz nyilvánvalóvá, ha a biológia és a lélek holisztikus kapcsolatai meg fognak világítani s ki fog derülni, hogy az organikus világ törvényei alapján, a már ismeretes simplifikáló dedukció útján a szellemiség, a lélek autonóm és a biológiai törvényektől teljesen független alapelvei ismeretesek lesznek. Amint tehát a fizikai világ végtelenül egyszerűsített formája az organikus valóságnak, úgy az organikus valóság is kétségtelenül — bár nem annyira — egyszerűsített formája a lelki valóságnak. A fizikai világfelfogás az organikus szemben olyannak tűnik fel, mint egy tisztán logikai természetű konstrukció, mint egy abstrakció, amely a lélek szubjektív munkája folytán kerül az organikus valóság mellé, mint annak kiegészítése. A lélek tehát nem a legegyszerűbb, mint Descartes gondolta, hanem a legkomplexebb, a legszövevényesebb.

2. Megállapítható továbbá a lélek szubjektív, alanyi természete. Ennek azonban új értelmezést kell adnunk, ha meggondoljuk, hogy ez a szubjektivitás az organikus és a fizikai világban is benne levő, tehát a valóság világának formálására kiható, mondjuk tehát kozmikus tényező.

3. A lélektan még nem tudott tovább menni annál a megállapításnál, hogy ez a szubjektivitás az élmény formájában szegeződik le. Az élmények a lélekegész beláthatatlan forrásaiból merülnek fel. Az egyik lélektani felfogás még azt is igyekszik kiemelni, hogy az élmény annál inkább közeledik az érzés jellegéhez, minél többet vesz fel az egészből és minél kevésbé van tagolva. Az élmények alapvonását az érzés adja meg. Így tehát az érzés a lélek egészének talán legősibb kvalitása. Minden érzés benne gyökerezik a lélek egészét meghatározó, domináló egységben.

4. Egy másik érdekes tanulság az októrvénnyel kapcsolatos. A modern fizika, mint tudjuk, feladta a determinista kauzalitás mindenhatóságának elvét s ezzel is közeledett a biológiai strukturához. Szabályul állítható, hogy minél inkább haladunk a fizikai valóságtól a lelki valóság felé, annál inkább csökken a kauzalitás elvének jelentősége. Ha már a fizikai világban is lehetséges a kauzalitás elvétől való eltérés, mennyivel inkább lehetséges ez a szellemiség területén. A kauzalitás elvének érvénye a lelki valóságtól a fizikai valóság felé csökken. Hogy ennek milyen nagy jelentősége lehet a jövő lélektani kutatásánál, fölösleges hangsúlyoznunk.

Az oksággal szemben a léleekben a lélekfejlődésnek egyértelmű reális folyamata érvényesül, tehát — mondjuk — a historikum. Mult, jelen és jövő vannak itt egybeszővődve. A jelen az, ami a multból él, a mult pedig az, ami a jövőben ismét jelenné lesz. Minden élményben benne van ez a három mozzanat, mint egységes folyamatkomplexum.

5. Az előbbiből következik azonban, hogy a lelki folyamatoknál tulajdonképpen nincs ismétlődés, ami a lélek ősi elemi aktusának spontaneitására enged következtetni.

Ezekben kívántunk rámutatni a pszichonómia lehetőségére. A jövő fogja eldönteni a fölvetett gondolatok helyességét.

Dr. Varga Béla.